

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ : ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ — ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1941

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & Σ^{ΙΑ} Α.Ε.

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",

38 — ΣΤΑΔΙΟΥ — 38

ΑΘΗΝΑΙ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ

"Η ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ ΩΣ ΑΝΑΜΝΗΣΗ

Ο Άλέξανδρος Παπαδιαμάντης δέν είναι Βυζαντινός. Τό Βυζάντιο είναι Άνατολή και μονοκόμματη άδηλη έκταση· ό Παπαδιαμάντης είναι Αίγαίο και όλοκάθαρο νησιώτικο όριο. Τό Βυζάντιο είναι βάρος, σκυθρωπό μεγαλείο, πολυτέλεια πού τή φορτώνεται τό σώμα και βαραίνει, είναι στόμφος και γραμματική· ό Παπαδιαμάντης είν' έλαφρό φευγαλέο κύμα, λευκό νησιώτικο σπιτάκι, λιτότητα, λυρισμός, και γραμματική έλευθεριότητα. Τό Βυζάντιο είναι Αύτοκρατορία· ό Παπαδιαμάντης είναι Λαός.

Μου φαίνεται πώς γράφοντας τις παραπάνω φράσεις δέν ξέφυγα από την άλήθεια. Και όμως: στο έργο του Παπαδιαμάντη ζει ή ανάμνηση του Βυζαντίου. Όσες φορές διαβάζω Παπαδιαμάντη, αισθάνομαι την ανάγκη να συμβιβάσω μέσα μου δυό έντυπώσεις πού μοιάζουν άσυμβίβαστες: την έντύπωση ότι ό Παπαδιαμάντης δέν είναι Βυζαντινός, και την έντύπωση ότι μέσ' στην ψυχή του και μέσα στο έργο του ζει τό Βυζάντιο ως ανάμνηση. Νομίζω ότι οι πιο ούσιαστικές άλήθειες βρίσκονται στις φαινομενικές αντίφάσεις. Η ταυτότητα είναι μιá άλήθεια πολύ άνιαρή.

Δέν αγαπώ τό Βυζάντιο ως περιεχόμενο πολιτισμού, ως αιώσιο παρόν· αγαπώ όμως τό Βυζάντιο ως ανάμνηση, ως αιώσιο παρελθόν. Αυτό με κάνει να νιώθω τόν Παπαδιαμάντη πέρα για πέρα, ένώ δε συμμερίζομαι την πλευρά εκείνη του Περικλή Γιαννόπουλου, πού μπορεί να όνομασθει «προπαγάνδα για τό Βυζάντιο» και «άντιδικία με ό,τι είναι ευρωπαϊκό». Δέν είναι βέβαια λίγο πράμα τό να σηκώσει ή ζωή στους ώμους της χίλια χρόνια συνειδητής ιστορικότητας, χωρίς στην άρση αυτού του βάρους να τή βοηθήσει ούτε ένας ποιητής, ούτε ένας φιλόσοφος. Άναγνωρίζω και σέβομαι τόν άθλο, συμπονάω τή ζωή αυτή πού πέρασε τόσο δύσκολες, ξηρές και άγονες ώρες, μά δε μπορώ και να κάνω δικό μου και τό περιεχόμενο μιáς τέτοιας αλύτρωτης ζωής. Ένώ όμως δε μπορώ να τό κάνω δικό μου, ή ανάμνηση τής ζωής αυτής με συγκινεί βαθύτατα, όπως συγκινεί κ' ή ανάμνηση τής ήθικά άνελεύθερης παιδικής ήλικίας ή μιáς μακροχρόνιας άρρώστιας στην έφηβική ήλικία, όπως συγκινεί ή ανάμνηση μιáς έξορσας ή μιáς φυλακής· κ' ή συγκίνηση αυτή, ώ ναί,

αυτή γίνεται, μπορεί να γίνει πηγή ζωής, άφορμή ήθικης και πνευματικής δημιουργίας.

Ό Παπαδιαμάντης δέν είναι Βυζαντινός· ωστόσο ζει και δημιουργεί με την ανάμνηση του Βυζαντίου. Τό πνεύμα του πλανιέται με συγκίνηση μέσ' στα συναξάρια. Δέν τά συγγέει βέβαια με τόν Όμηρο ή με τόν Σαίξπηρ· ό Όμηρος και ό Σαίξπηρ είναι για τόν Παπαδιαμάντη οι αιώσια ζωντανές άλήθειες, ένώ τά συναξάρια είναι οι άναμνήσεις πού σβόνουν, τά γκρεμίσματα πού όλο και συνυφαίνονται περισσότερο με τής νύχτας τή μοίρα, είναι οι θρύλοι πού τους κατατρέχει ή ζωή και ό χρόνος, είναι οι παραπονεμένες και παραμελημένες μορφές άγίων, οι καλογέροι, οι λιτανείες και οι μηχανικά φανατικές νηστείες, όλ' αυτά τά στοιχεία πού νέκρωναν τό πνεύμα, μά πού ως ανάμνηση μιáς περασμένης ζωής τό συγκινοϋν και τό ζωογονοϋν. Ό Παπαδιαμάντης πήγε στ' Άγιον Όρος με την πρόθεση να μείνει εκεί· και όμως δέν έμεινε, ούτε μπορούσε να μείνει, γιατί άν έμεινε και γινόταν καλόγερος, δε θα ζούσε με την ανάμνηση του Βυζαντίου, αλλά θα χανόταν μέσα του. Άνάμνηση του Βυζαντίου είναι ή ανάμνηση τής παιδικής και νεανικής μας ζωής, είναι ό ήχος τής καμπάνας των Χριστουγέννων ή τής Μεγάλης Παρασκευής, είναι ή Ιερή μυρουδιά του κεριού και του λιβανιού, είναι ή Ζωή έν Τάφω και τό παραμελημένο έρημοκκλησι πού ξανοίχτηκε στα μάτια τής ψυχής μας στην πρώτη μοναχική της έξοδο ή στην πρώτη της έξοδο στο πλάι μιáς άλλης συγγενικής ψυχής. Άνάμνηση του Βυζαντίου είναι τό παραμύθι τής γιαγιάς και ό Μαρμαρωμένος Βασιλιάς, είναι οι όδόνες του τοκετού μιáς νέας έλληνικής ζωής, όδόνες και νύχτες μαύρες πού αυτές καθ' έαυτές δέν τις θέλουμε ν' άποτελοϋν παρόν, ούσια σημερινή τής ζωής μας, μά πού θέλουμε και πρέπει να θέλουμε να τις θυμόμαστε ως παρελθόν. Άνάμνηση του Βυζαντίου είναι ή ευλάβεια ως άπόλυτη ευλάβεια, άσχετα από τ' άντικείμενό της, μιá παιδεία ευλάβειας πού ως «φόρμα» μάς τή δίνει τό παρελθόν και πού τ' άντικείμενά της μπορεί να μάς τά δώσει και τό πιο «μοντέρνο» μέλλον. Άνάμνηση του Βυζαντίου είναι για μάς τους Έλληνες και ή συνέχεια ως άπόλυτη συνέχεια, άσχετα από τό περιεχόμενό της,

μιὰ παιδεία συνέχειας ποὺ τὸ νόμο τῆς μᾶς τὸν δίνει τὸ παρελθὸν καὶ ποὺ ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ νόμου τῆς μπορεῖ καὶ πρέπει νὰ γίνῃ πάνω στὰ πῶς νέα περιεχόμενα ψυχικῆς καὶ πνευματικῆς ζωῆς.

Δὲν ξέρω ἂν εἶπα ὅσα ἔπρεπε ἢ μήπως εἶπα περισσότερα ἀπ' ὅσα ἔπρεπε. Εἶναι τόσα πολλὰ τὰ πράγματα ποὺ ἐξηγοῦνται στὸν αἰῶνα μας εὐκόλα, ὥστε εἶναι ζηλευτὸ τὸ προνόμιον ἐκείνων, ποὺ δὲν ἐξη-

γοῦνται εὐκόλα καὶ ποὺ δὲ μπορεῖ νὰ τὰ ξεγυμνώσει ἡ μεγάλη καὶ χτυπητὴ σαφήνεια. Ἄς μοχθεῖ λιγάκι ἡ ψυχὴ νιώθοντας κι' ὅσα δὲν ἐξηγοῦνται. Ἄν διαβάσουμε τὸν Παπαδιαμάντη μὲ μιὰν ἑλληνικὰ ὑπεύθυνη βούληση, θὰ νιώσουμε τὸ τί θὰ πεῖ νὰ ζεῖς τὴν ἀνάμνηση τοῦ Βυζαντίου χωρὶς νὰ εἶσαι, χωρὶς νὰ θέλεις νὰ εἶσαι, χωρὶς νᾶναι σωστὸ νὰ εἶσαι Βυζαντινός.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ

τέως καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου

★

Ἡ Ἐκκλησία ἔχει ἓνα παραδεδομένον τύπον, ὃν οὐδεὶς δύναται ἀποινεῖ νὰ παραβῆ καὶ ρητῶς ἀπαγορεύεται πᾶσα καινοτομία εἴτε εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν καὶ γραφικὴν καὶ τὴν λοιπὴν τῶν ναῶν διακόσμησιν, εἴτε εἰς τὴν μουσικὴν καὶ τὴν ἄλλην λατρείαν.

**

Πειῶντες ἀπὸ γενικότητα εἰς γενικότητα, περιέδρασαν συλλογὴν τινα ἠθικῶν ἀξιωματίων, τὴν ὁποίαν νομίζουσιν ἀλάνθαστον πανάκειαν πρὸς θεραπείαν πάσης πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς νόσου. Ὅπου γενικότης, ἐκεῖ καὶ ἐπιπολαιότης. Διὰ νὰ εἶναι τις ἐμβριθής, πρέπει νὰ ἐγκύπτῃ εἰς βαθεῖαν τῶν πραγμάτων μελέτην.

**

Ἡ ἠθικὴ δὲν εἶναι ἐπάγγελμα καὶ ὅστις ὡς ἐπάγγελμα θέλει νὰ τὴν μετέλθῃ, πλατῆται οἰκτιρῶς καὶ γίνεταί γελοῖος.

Α. ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ